

Matjaž Bizjak

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,

Zgodovinski inštitut Milka Kosa

Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

matjaz.bizjak@zrc-sazu.si

Habsburške deželnoknežje posesti v notranjosti Istre v luči obračunov iz leta 1439

Izvorni znanstveni rad | Original scientific paper

UDK 330.342.13:349.418>(497.5-3 Istra)"1439"

Priljeno | Received: 29. X. 2013.

Izvleček

Habsburžani so pridobili zemljiška gospostva v Istri od albertinske veje Goriških grofov na podlagi dedne pogodbe iz leta 1364. Kmalu po prevzemu – posest se je sprostila s smrtjo Alberta III. deset let pozneje – so celotno istrsko posest za 14.000 ducatov in 370 funtov dunajskih pfenigov zastavili oglejskemu upravitelju v Istri in pazinskemu glavarju Hugu Devinskemu. Po izumrtju Devinskih je z dedovanjem zastavščina prešla v roke Walsejskih, ki so zastavo obnavljali vse do leta 1435, ko je istrska posest prešla pod neposredno habsburško deželnoknežjo upravo na Kranjskem. Članek obravnava posestno stanje, donose, upravo in poslovanje Pazinske grofije in gospostev Vranja ter Završje, predvsem na podlagi letnih gosposočinskih obračunov, ki so se ohranili za čas neposredno po ponovni inkorporaciji istrskih posesti.

Abstract

The Habsburgs acquired their possessions in Istria from the Albertinian branch of the counts of Görz in accordance with the succession treaty from 1364. Soon after the investiture – the possession came under their rule after the death of Albert III ten years later – they pledged all of their Istrian possessions to the Aquileian advocate in Istria and the captain of Pazin Hugo of Duino for 14000 ducats and 370 pounds of Viennese pfennigs. After the Duinos died out the pledged possessions passed to their heirs, the Walsee family who kept them until 1435 when they reverted to direct Habsburg control exercised through the territorial administration in Krain. The paper deals with possession, income, administration and economy of the County of Pazin and the estates of Vranja and Završje, primarily on the basis of the yearly audits that are preserved for the period immediately following the reincorporation of the Istrian possessions.

Ključne besede: Istra, Pazinska grofija, Pazin, Vranja, Završje, srednji vek, zemljiška gospodstva, obračuni

Key words: Istria, County of Pazin, Vranja, Završje, Middle Ages, estates, audit

Leta 1435 je potekla zastava zajetnega števila zemljiških gospodstev, ki sta jih avstrijska vojvoda Leopold in Ernest februarja in marca 1407 prepustila Reinprechtu II. Walsejskemu kot odškodnino za dolg v višini 32.000 dukatov.¹ V ta sklop je sodila tudi precejšen del centralne Istre obsegajoča Pazinska grofija, ki so jo Habsburžani prejeli leta 1374 z dedovanjem po istrski veji goriških grofov.² Ta obsežni posestni sklop se je tedaj po več kot pol stoletja znova znašel pod neposredno deželnoknežjo upravo in je v skladu s tedanjo habsburško politično usmeritvijo konsolidacije „notranje-avstrijskih“ dežel in krepitve pozicij na Jadranu do nadaljnjega tudi ostal v teh okvirih.³ Prav iz začetka tega obdobja, iz leta 1439 se je ohranila knjiga letnih obračunov habsburških zemljiških gospodstev,⁴ katere obračuni za Pazin, Vranjo in Završje predstavljajo najstarejši administrativni vir za to ozemlje.⁵ Ti obračuni nam nudijo vpogled v upravo in poslovanje z zemljiško posestjo Pazinske grofije, kar je glavni predmet pričujočega prispevka. Preden pa preidemo na omenjeno temo, velja nameniti nekaj vrstic predhodnemu teritorialnemu razvoju in upravno-posestni zgodovini obravnavanega prostora.

Grad Pazin s pripadajočo posestjo je od 10. stoletja dalje pripadal poreški škofiji.⁶ Škofje so ga kot službeni fevd oddajali škofijskim odvetnikom, med katerimi nam je iz zgodovinskih virov prvi poznan Majnhard

1 Max Doblinger, „Die Herren von Walsee. Ein Beitrag zur österreichischen Adelsgeschichte“ (v nadaljevanju: „Die Herren von Walsee“), *Archiv für österreichische Geschichte*, 95, 1906, 397.

2 Peter Štih, *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem* (v nadaljevanju: *Goriški grofje*), Razprave Filozofske fakultete, Ljubljana 1994, 174 ss.

3 Alois Niederstätter, *Das Jahrhundert der Mitte. An der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, Österreichische Geschichte 1400–1522, Wien 1996, 152.

4 Knjiga obračunov deželnoknežjih uradov na Kranjskem 1436–1439 je hranjena v Arhivu Republike Slovenije v fondu Vicedomski urad za Kranjsko. Originalni papirni kodeks je bil na to mesto vrnjen iz Deželnega arhiva v Innsbrucku, kjer je bil shranjen pod signaturo Urbar 275/1 (as 1, Vic. a., šk. 101 ex TLA, U 275/1). Obsega obračune deželnoknežjih uradov na Kranjskem za leta 1436–1439 in je nastal kot čistopis posameznih obračunov, ki so jih uradniki polagali pred komisijo med 15. julijem in 4. avgustom 1439.

5 Ta vir je okroglo 60 let starejši od prvega ohranjenega, oz. danes poznane, urbarialnega zapisa za pazinsko grofijo, prim. Danilo Klen, „Urbar pazinske grofovije (1498)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, XIV, 1969, 57.

6 Prva znana vest datira v leto 983, ko je cesar Oton II. poreški škofiji potrdil vladarske podelitve posesti – med njimi za *castrum Pisinum* –, ki verjetno izvirajo še iz prve polovice 10. stoletja. MGH, D. O. II. 301, prim. Štih, *Goriški grofje*, 85.

Črnograjski-Šumberški iz rodu Ortenburžanov (1183).⁷ Po njegovi smrti sta odvetništvo in z njim pazinski fevd z dedovanjem prešla na goriške grofe, ki so ga imeli v svojih rokah do izumrtja istrske linije leta 1374. K temu posestnemu jedru, ki je približno ustrezalo poznejšemu teritoriju pazinskega deželskega sodišča,⁸ so goriški sčasoma dodajali posamezne fevde oglejskega patriarha in tako občutno povečali in zaokrožili posest svoje Pazinske grofije, ki je – pravno utemeljena na imuniteti, ki jo je leta 983 poreški škofiji podelil cesar Oton II. – imela do prehoda pod Habsburžane izoblikovane že vse bistvene elemente dežele: privilegij deželnega plemstva, ograjno sodišče in deželno upravo z deželnim glavarjem na čelu.⁹

Upravo Pazinske grofije so Goriški zaupali svojim ministerialom, ki so se imenovali po Pazinu (*de Pisino*). Ko je v upravi goriških teritorijev ob koncu 13. stoletja prišlo do uvedbe funkcije oz. urada glavarja, je bilo istrsko glavarstvo zaupano pazinskim ministerialom. Pravzaprav je Karel (Karstman) Pazinski leta 1294 sploh prvi v virih dokumentirani glavar za kateri koli teritorij goriških grofov.¹⁰ Urad glavarja je ostal v rokah Pazinskih do leta 1341, pozneje pa na tem mestu najdemo posameznike iz goriških ministerialnih rodbin s Koroške. Pristojnosti pazinskega glavarja, ki je kot namestnik goriškega grofa izvajal oblast na istrskih ozemljih, so segale na upravno, sodno in vojaško področje.¹¹

Leta 1374 Habsburžani še niso bistveno posegali v upravno strukturo pridobljenih istrskih posesti, je pa do bolj ali manj pričakovane spremembe prišlo le pet let pozneje. V skladu s habsburško finančno politikom, ki je v veliki meri temeljila na denarnih posojilih (na eni strani dejanskih, gotovinskih, na drugi strani pa so v ta okvir sodile kompenzacije za zvesto službo) regionalnega plemstva je avstrijski vojvoda Leopold decembra 1379 Pazinsko grofijo za 14.000 dukatov in 370 funtov dunajskih pfenigov zastavili Hugu VIII. Devinskemu, ki so mu Habsburžani takoj po prevzemu istrskih posesti zaupali urad glavarja. Po letu 1391, ko je Hugo umrl, so nadzor nad grofijo pridobili Walseejci, in sicer sprva kot varuhi mladoletnih devinskih

7 Štih, *Goriški grofje*, 140-141; Ljudmil Hauptmann, „Krain“, v: *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer*, I. 4, Wien 1929, 400-402.

8 Prim. *Historischer Atlas der Österreichischen Alpenländer*, Blatt 37, Mitterburg.

9 Obširno o oblikovanju pazinske grofije Peter Štih, „Goriški grofje in geneza pazinske grofije“, *Srednjeveške goriške študije. Prispevki za zgodovino Gorice, Goriške in goriških grofov*, Nova Gorica 2002, 95 ss.

10 Štih, *Goriški grofje*, 194.

11 Idem, 195 ss.

otrok (Hugo je bil v drugem zakonu poročen z Ano Walseejsko).¹² Ko pa je leta 1399 umrl zadnji izmed njih (Hugo IX.), s čimer je rodbina Devinskih v moški liniji izumrla, je Rudolfu I. iz graške veje Walseejev na podlagi dedne pogodbe iz 1390 pripadla celotna devinska dediščina in s tem tudi posest v Istri.¹³ Po izteku zastavnega roka 1407 sta vojvoda Leopold in Ernest obnovila zastavo Rudolfovemu sinu Reinprechtu II. za nadaljnjih 28 let, tokrat za še bistveno višjo vsoto 22.000 dukatov.¹⁴

Čeprav so goriški grofje težili k zaokrožanju in centralizaciji svojih ozemelj v Istri, ta nikoli niso predstavljala povsem kompaktnega, ozemeljsko zaokroženega in upravno enotnega teritorija. Do konca njihove vladavine so posamezni posestni deli različne provenience ohranjali določene posebnosti. Tako je v vojaško-političnem oziru prvotno oglejski fevd Završje vseskozi ohranjal določeno samostojnost od centra v Pazinu, kar se kaže v obstoju posebnega završkega glavarja.¹⁵ Podobno velja za druge manjše fevde različnih seniorjev, ki sicer niso dosegali tega nivoja, pa so vendar zaradi kontinuiranega podeljevanja v fevd (v nekaterih primerih že z nastavki dednosti posedovanja v okviru iste vazalne rodbine) ohranjali nek poseben status, med njimi Sovinjak, Momjan, Lupoglav, Kožljak, Kršan in Grdoselo.¹⁶ Te razlike so se spričo kontinuitete neposrednih posestnikov (vazalov) ohranjale tudi ob menjavah oblastnikov (tako lastnikov kot tudi zastavnih imetnikov), zaradi uvajanja novih oblik podeljevanja pa so se do neke mere še poglobljale. Od konca 14. stoletja dalje se je vedno pogosteje dogajalo, da so zastavni imetniki posamezne dele istrske posesti zastavljali naprej. Tako je Hugo Devinski zastavil tržaškemu glavarju Nikolaju s Kožljaka Završje in Vranjo, kar je leta 1392 obnovil tudi Rudolf Walseejski.¹⁷ Oba kastela sta v 15. stoletju s pripadajočo posestjo tvorila samostojni habsburški gospostvi.

Posestno stanje, na katerega naletimo v habsburški Istri po poteku walseejske zastave v tridesetih letih 15. stoletja, je v veliki meri rezultat opisanega razvoja. Če izvzamemo posesti, ki so bile podeljene v fevd, je bilo ozemlje grofije razdeljeno na tri gospostva s središči v Pazinu, Vranji in

12 Franc Kos, „Iz zgodovine devinskih gospodov“, *Razprave (znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani)*, 1, 1923, 133.

13 Doblinger, „Die Herren von Walsee“, 317, 333-334.

14 Idem, 397.

15 Štih, *Goriški grofje*, 105-106.

16 Idem, „Goriški grofje in geneza pazinske grofije“, 101; idem, *Goriški grofje*, 61-84, 101-103.

17 F. Kos, „Iz zgodovine devinskih gospodov“, 120; Jodok Stülz, „Zur Geschichte der Grafen von Schaunberg im Lande on der Enns“, *Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, 1, 378, št. 224.

Završju. Pazinsko gospostvo je predstavljalo nekdanje jedro goriške posesti (fevd poreške škofije) in je v obravnavanem času obsegalo naslednja naselja – vir jih označuje z *dörf fern vnd castellen* – Pazin, Lindar, Gračiče, Pićan, Barban, Žminj, Stari Pazin, Beram, Trviž, Zarečje, (Pazinski) Novaki, Cerovlje, Previž, Borut, Draguč, Kršikla, Tinjan in Kringa. Urad Vranja je le zaradi zastavljanja v preteklosti predstavljal ločeno upravno enoto. V okvir urada, ki mu je načeloval oskrbnik s sedežem na vranjskem gradu,¹⁸ je sodila tudi vas Brest. Že v drugi polovici 15. stoletja je bil ta urad priključen pazinskemu gospostvu.¹⁹ Tretjo enoto je predstavljalo gospostvo Završje, ki je zajemalo del nekdanjega goriškega ozemlja severno od reke Mirne. V času neposredne habsburške uprave je gospostvo nadzoroval oskrbnik s sedežem na završkem gradu,²⁰ v sklop gospostva pa so sodili še uradi Vižinada, Kostanjevica in nekdanji Ružar.

Gospodarski potencial habsburške komorne posesti v Pazinski grofiji, kot jo dokumentirajo obračuni s konca tridesetih let 15. stoletja, je temeljil predvsem na kmetijski proizvodnji. Le v manjši meri se omenjajo obrtni obrati (npr. mlini v Pazinu in Završju) in prihodki od sodstva (sodne globe), medtem ko o prihodkih od trgovine (npr. mitnine) ni sledu. Deloma je to posledica dejstva, da pristaniški mesti Brseč, predvsem pa Lovran, ki je predstavljal glavno izhodišče pazinske grofije za pomorsko povezavo z Reko,²¹ v danem trenutku nista sodila v sklop komorne posesti in zato tamkajšnji prihodki niso bili obračunani. Med prihodki gospostva so imeli največji pomen vino, žito (predvsem pšenica, rž in oves), drobnica in sir. V manjšem obsegu naletimo tudi na proso, sirk in stročnice (bob). Poudariti je treba, da obračuni beležijo le tisto kmetijsko produkcijo, ki je bila predmet urbarialne oddaje, in torej na podlagi teh virov nikakor ni mogoče ugotavljati celotnega nabora gojenih vrst. Pa tudi pri ugotavljanju urbarialnih artiklov se soočamo z določenimi omejitvami; nekateri pridelki so prikriti

18 V času obravnavanih obračunov je bil oskrbnik Nikolaj Reintaler (Arhiv Republike Slovenije, AS 1, Vicedomski arhiv, šk. 101, ex TLA, U 275/1, fol. 24), 15 let pred tem pa je njegovo mesto zasedal Konrad Hohnegger. Milko Kos, „Pet istarskih razvoda iz XV. stoljeća“, *Jadranski zbornik*, 1, 1956, 197.

19 Daniela Juričić Čargo, „Pregled upravnega razvoja Pazinske grofije v letih od 1374–1809“, *Acta Histriae*, 1, 1993, 64; Klen, „Urbar Pazinske grofovije (1498)“, 63, 99–104.

20 Ob koncu tridesetih let 15. stoletja je to funkcijo opravljal Gašper Novograjski (Arhiv Republike Slovenije, AS 1, Vicedomski arhiv, šk. 101, ex TLA, U 275/1, fol. 31). Pozneje je deželni knez tamkajšnjim oskrbnikom gospostvo pogosto oddajal v zakup. Znana sta dva primera s konca petdesetih in začetka šestdesetih let: pred letom 1460 Hermanu Ravberju, zatem pa vsaj dve leti Martinu Snitzenpawmerju. Ernst Birk, „Urkunden-Auszüge zur Geschichte Kaiser Friedrich des III. in den Jahren 1452–1467 aus bisher unbenutzten Quellen“, *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen*, 10, 1853, 233 (št. 381–6), 383 (št. 549).

21 Prim. Klen, „Urbar Pazinske grofovije (1498)“, 83.

v kumulativnih postavkah kot je npr. mala pravda (v ta sklop so običajno sodili perutnina, jajca, zelenjava), podobno pa velja tudi za dajatve v denarju, ki le v nekaterih primerih – ne pa nujno – v nazivu razkrivajo kmetijski pridelek, na katerem so temeljile. V konkretnem primeru obračuna za pazinsko gospostvo se srečujemo še z dodatno težavo, gospostvo je bilo v tem času – za razliko od Vranje in Završja – oddano v zakup. Zakupna vsota je očitno temeljila le na določenih prihodkih od zemljiške posesti, saj v obračunu v celoti manjkajo prihodki od žita in vina.

Celotni prihodki habsburške komorne posesti v Istri v letih 1437-1439, preračunani na eno obračunsko leto,²² so znašali 620 mark 38 soldov, od tega je odpadlo na pazinsko gospostvo 451 m 154 β, na završko 123 m 96 β in na vranjsko 46 m 108 β.²³

Ne da bi se spuščali v pravni izvor dajatev, ki so gospostvu prinašale dohodek (pravdne ali cenzuale [od *census*, *zins*, oz. pravda, poglavitna urbana dajatev], malopravdne, desetinske, ...) bomo skušali na tem mestu razčleniti prihodek glede na vrsto kmetijske produkcije, pri čemer so kot ena od rubrik upoštewane denarne dajatve; na eni strani gre za skupek dela nedoločljive produkcije, ki so ga kmetje že pred oddajo unovčili na trgu, na drugi pa vključuje tudi t.i. davek (*steuer*) od urbanih naselbin. Obravnani vir kaže najpopolnejšo sliko za gospostvo Završje, kjer daje dveletno povprečje obračunskih let 1437-38 in 1438-39 naslednje vrednosti:

denar	52 m 139 β	42,8 %
vino	18 m 10 β	14,6 %
žito	44 m 19 β	35,8 %
<i>pšenica</i>	35 m 87 β	28,8 %
<i>rž</i>	3 m 66 β	2,8 %
<i>oves</i>	4 m 130 β	3,9 %
<i>proso</i>	36 β	0,2 %
<i>sirk</i>	20 β	0,1 %

22 Računanje povprečja pri dveletnih obračunih za Pazin in Završje je potrebno zaradi primerljivosti z letnim obračunom za Vranjo.

23 Na tem mestu velja nameniti nekaj besed denarnemu sistemu, ki je uporabljen v obračunih. Načeloma obračuni računajo z markami (m) beneških soldov (β), in sicer po sistemu 1m = 160 β, občasno pa se posamezni zneski navajajo v dunajskih funtih (lb) pfenigov (d), pri čemer je 1 lb = 8 šilingov (β) = 240 d. V tem času je veljalo konstantno razmerje med dunajskim in beneškim denarjem: 2 beneška β = 3 dunajski d, kar je pomenilo, da je bila 1 beneška marka povsem enakovredna 1 dunajskemu funtu. To je vsekakor poenostavljalo preračunavanje. V nasprotju s tem se je vrednost dukatov do teh dveh denarnih enot preračunavala po spremenljivem tečaju (za leto 1437 in 1438 je izpričana vrednost 126 $\frac{2}{3}$ β, za leto 1439 pa 130 β), prim. Matjaž Bizjak, *Ratio facta est. Gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospostev na Slovenskem*, Thesaurus memoriae, Dissertationes 2 (v nadaljevanju: *Ratio facta est*), 82-98.

bob	95 β	0,5 %
drobnica	2 m 45 β	1,8 %
sir	1 m 30 β	1,0 %
perutnina	3 m 26 β	2,6 %
olja	1 m 20 β	0,9 %
skupaj	123 m 64 β	100 %

Tab. 1. Povprečni letni prihodki gospostva Završje 1437-1439

Denarne dajatve so predstavljale slabih 43% dohodka gospostva, žito skoraj 36%, pri čemer je na pšenico odpadlo slabih 29%, vino pa je bilo udeleženo v prihodku z dobrimi 14%. T.i. mala pravda, kamor se je uvrščala predvsem oddaja drobnice in perutnine, je skupaj predstavljala 6,3%.

Podobno razmerje med žitom in vinom izkazuje tudi obračun za urad Vranja (podatke imamo le za obračunsko leto 1438-1439), kjer pa zaradi manj obsežne zemljiške posesti s 83% precej izstopajo denarni dohodki.

denar	38 m 128 β	83,1 %
žito	4 m 140 β	10,4 %
<i>pšenica</i>	<i>3 m 144 β</i>	<i>8,4 %</i>
<i>oves</i>	<i>156 β</i>	<i>2,0 %</i>
vino	3 m	6,4 %
skupaj	46 m 108 β	100 %

Tab. 2. Letni prihodki in izdatki urada Vranja 1438-1439

Kot rečeno, obračun za pazinsko gospostvo zaradi zakupa ni najbolj izpoveden. Prihodki od žita in vina so v celoti izvzeti. Možnost, da bi bili všteti v denarne prihodke, je izključena, saj primerjava z urbarjem iz leta 1498 kaže, da so bili denarni prihodki v več kot polovici krajev, ki jih vključujeta oba vira, povsem enaki oz. v treh primerih odstopajo le za pol marke.²⁴ Od prihodkov gospostva, ki so se upoštevali pri zakupu, je približno 2/3 odpadlo na denarne urbarialne dajatve 1/3 pa na oddajo drobnice.

²⁴ Prim. Klen, „Urbar Pazinske grofovije (1498)“, passim. Kraji z enakimi zneski so: Tinjan, Trviž, Pićan, Gračišće, Draguč, Kršikla, Žminj, Stari Pazin, Beram, Lindar in Barban.

denar	306 m 71 β	67,6 %
drobnica	146 m 99 β	32,4 %
skupaj	453 m 10 β	100 %

Tab. 3. Povprečni letni prihodki gospostva Pazin 1437-1439

Temu nasproti obračuni postavljajo letne izdatke – spet za Pazin in Završje preračunano na eno leto – v skupni višini 215 m 6 β; od tega v pazinskem gospostvu 130 m 111 β, v Vranji 32 m 153 β in v Završju 51 m 62 β.

Izdatki, ki jih beležijo obračuni se nanašajo predvsem na plače uradnikov in gradbeno-vzdrževalna dela. Knjigovodski sistem, ki je bil zasnovan predvsem kot sredstvo nadzora pristojnega uradnika (oskrbnika gospostva), pa ima za posledico, da se med izdatki navajajo tudi izpadi prihodka zaradi opustelosti kmetij in celo transfer donosa deželnemu knezu, ki je potekal med obračunskim letom preko uradnikov deželne ali centralne uprave. Tako sta v pazinskem obračunu izkazani nakazili *zu meins herren handen* kranjskemu deželnemu vicedomu Martinu Črnomajlskemu v višini 369 lb 5 β d in pa avstrijskemu komornemu pisarju Bernardu Fuchespergerju v višini 129 m 12 β in 18 dukatov za plačilo habsburških vojaških enot na Kranjskem leta 1438. Tudi negativni saldo iz preteklega obračunskega obdobja, v bistvu dolg deželnega gospoda pazinskemu oskrbniku, je naveden med izdatki.

Izdatki za upravljanje gospostva se navajajo pod rubriko *burkhut*, dobesedno varovanje gradu. V okvir teh postavk sodijo letne plače pazinskega glavarja (50 m in 150 jagnjet v vrednosti 26 m 40 β) ter vranjskega (32 m) in završkega oskrbnika (40 m). S tem denarjem so oskrbniki verjetno morali kriti tudi plače nekaterih nižjih uslužbencev, čeprav se v pazinskem obračunu posebej navajata plači biriča (3 m in 12 jagnjet v vrednosti 2 m 16 β) in rablja (3 m). Prav tako je plačo iz prihodkov pazinskega gospostva prejemal kastelan na Rakalju (20 m).

V obravnavanih letih so izvajali bolj ali manj običajna vzdrževalna dela na gradovih v Pazinu in Završju. V Pazinu je bilo za popravilo streh na posameznih grajskih poslopih porabljen 600 strešnih skodel, 150 desk in 1000 žeblicev (19 m 18 β), medtem ko so v Završju na novo prekrili kuhinjo, izdelali nova poda v stolpu in kašči ter popravili oljno prešo (20 m 80 β).

V vseh treh gospostvih so zabeležene izgube, ki so bile večinoma

rezultat opustelosti,²⁵ v nekaterih primerih pa so jim botrovali pravni spori (Završje) in pobegi podložnikov (Vranja). Občutnejše so bile le v Pazinu, kjer je izpad dveletnega dohodka (v vaseh Novaki, Cerovlje in Borut) znašal 38 m 100 β. V Završju je celotna izguba znašala 2 m 13 β, v Vranji, kjer imamo podatke samo za obračunsko leto 1438-39, pa le 100 soldov.

Če skušamo pod to poslovanje potegniti bilanco, lahko ugotovimo, da so ob koncu tridesetih let 15. stoletja istrska komorna gospostva Habsburžanom prinašala letno okoli 400 mark beneških soldov dohodka. Rezultat (točen znesek znaša 405 m 32 β) je izračunan na podlagi zgoraj predstavljenih prihodkov in izdatkov – letnih vrednosti za urad Vranja in dveletnih povprečij za Pazin in Završje – in je torej zgolj okvirjen. Izdatki in nekoliko manj prihodki so iz leta v leto variirali, tako da bi za verodostojnejše podatke potrebovali večletno povprečje. Vsekakor je to edini znesek, s katerim lahko operiramo. Zanimiva je primerjava z virom, ki je nedvomno nastal v povezavi s temi obračuni (in obračuni ostalih kranjskih gospostev). Gre za nekakšno cenitev prihodkov vseh habsburških posesti za leto 1438.²⁶ Čeprav ta ocena dohodkov deloma temelji na obračunih za obr. leto 1437/38, to v primeru kranjskih in istrskih gospostev ne drži. Obračuni z zadevnimi oskrbniki so bili izgotovljeni šele v juliju in avgustu 1439 in v dosti primerih kar za obe obr. leti (1437/38 in 1438/39) skupaj. Sploh pa o tem ne pušča dvomov ena od različic cenitev, ki navaja prihodke za vojvodino Avstrijo, ki *insunderhait* od prej naštetih prihodkov *verrait sind worden*.²⁷ Pri prihodkih, navedenih pred tem (v ta sklop sodijo tudi kranjski in istrski), gre torej dejansko za oceno, nek predviden donos. Ta ocena je za celotno istrsko habsburško komorno posest znašala 800 funtov dunajskih pfenigov (= 800 m β), pri čemer so ocenjevalci dopuščali celo možnost še nekoliko

25 Glede opustelosti prim. Klen, „Urbar Pazinske grofovije (1498)“, 58, 65 ss in Janez Šumrada, „Podložniško prebivalstvo komornega gospostva Pazin v tridesetih letih 16. stoletja“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, XXVI, 81-101, zlasti tabela na str. 86. Čeprav Šumrada spremembo stanja populacije, ki jo ponekod registrira urbar iz l. 1498, dosledno pripisuje pustošenju grofa Ivana Frankopana l. 1463 (kar je mimogrede izrecno izpričano le za Cerovlje; Klen, „Urbar Pazinske grofovije (1498)“, 80), kažejo podatki iz obračuna, da je bilo ponekod (npr. v Borutu, Previžu, in Krškli) že ob koncu tridesetih let 15. stoletja število hub bistveno manjše od tistega, ki ga urbar (1498) navaja s pristavki *ettwann, vor zeitten* itd., veliko bolj pa se sklada z aktualnim stanjem v urbarju.

26 Vir, ki nosi naslov *Proventus Austriae principium, oz. Auszug aller fürstlichen einkhumen und geistlichen lehenschafften*, je ohranjen vsaj v treh različicah, od katerih se dve nahajata v Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (HS R 308 in HS R 309), tretja pa v dunajski Österreichische Nationalbibliothek, in je z nekaj napakami (problematična je predvsem transkripcija nekaterih arabskih števil) dostopen v Chmelovi objavi: Joseph Chmel, *Materialien zur österreichischen Geschichte aus Archiven und Bibliotheken*, 1 (v nadaljevanju: *Materialien zur österreichischen Geschichte*), Graz, 1971², 82-98.

27 Idem, 88.

večjega prihodka.²⁸ Kot lahko vidimo iz obračunov, je bila cenitev nekoliko prenapihnjena. Tudi če upoštevamo zelo verjetno možnost, da se je ta cenitev nanašala na celotne prihodke, torej pred odštetjem izdatkov, je v primeru istrske komorne posesti še vedno za približno 180 mark previsoka. Nekaj podobnega pokaže tudi primerjava z zastavno vsoto, ki jo je za pazinsko grofijo leta 1407 plačal Reinprecht Walseejski. Ta je znašala 22.000 dukatov za 28 let, kar ustreza okoli 785 dukatom na letni ravni. Če nekoliko poenostavimo, je plačal 785 dukatov za enoletno posedovanje habsburških istrskih posesti. Ta znesek skoraj do potankosti ustreza donosu za leto 1438; 620 mark je takrat znašalo 783 dukatov.²⁹

Ob koncu ne bo odveč, če številke za Pazinsko grofijo postavimo v širši kontekst celotne habsburške komorne posesti na Kranjskem in v Istri. Ta je v poznih tridesetih letih 15. stoletja vključevala še naslednja gospodstva: Goričane, Ig, Kranj, Kamnik, Gamberk, Postojna, Vipava, Planina, Višnja Gora, Novo mesto, Štatenberk, Kostanjevica, Vivodina in osrednji ljubljanski vicedomski urad, v Istri pa poleg obravnavanih posesti še Trst z zaledjem. Celotni letni prihodki od te posesti so znašali okoli 6430 m β. Pazinska grofija je pri tem udeležena s približno 10%, ravno takšen delež pa pokaže tudi primerjava čistega dohodka (405 m β v okviru 4063 m β celotnega dohodka na Kranjskem in v Istri).³⁰

28 Ustrezna postavka v cenviti se glasi: *Mitterburg mit allen casteln, gerichtten vnd zugehörungen 800 tl d vel plus.* Idem, 95.

29 Kurz dukata za leto 1438 je 126,66 β. Bizjak, *Ratio facta est*, 93.

30 Podatki so povzeti po Bizjak, *Ratio facta est*, 137–150, 270.

Priloga

Tabelarični prikazi

	<i>(dve leti)</i>	
REMANENCA (izd.)	95 m 74 B	
PRIHODKI	903 m 149 B	100,0 %
činž (<i>denar</i>)	585 m 14 B	64,7 %
mala pravda	293 m 137 B	32,5 %
sodne globe	24 m 158 B	2,8 %
IZDATKI	261 m 62 B	100,0 %
grajska straža in administracija	192 m 144 B	73,8 %
vzdrževanje	19 m 18 B	7,3 %
košnja gosposčinskih travnikov	4 m 120 B	1,8 %
aniverzarij	6 m	2,3 %
izguba	38 m 100 B	14,8 %
TRANSFER DONOSA	547 m 13 B	

Tab. 4. Prihodki in izdatki gospostva Pazin v letih 1437-39

	<i>(eno leto)</i>		
REMANENCA	—		
PRIHODKI	46 m 108 B	100,0 %	
činž	denar	38 m 128 B	83,1 %
	žito	4 m 140 B	10,4 %
	<i>pšenica</i>	<i>3 m 144,β</i>	<i>8,4 %</i>
	<i>oves</i>	<i>156,β</i>	<i>2,0 %</i>
	vino	3 m	6,4 %
IZDATKI	32 m 153 B	100,0 %	
grajska straža	32 m 53 B	98,1 %	
izguba	100 B	1,9 %	
SALDO (dolg oskrbnika deželnemu knezu)	13 m 115 B		

Tab. 5. Prihodki in izdatki urada Vranja v letih 1437-38

		<i>(dve leti)</i>	
REMANENCA		—	
PRIHODKI		247 m 32 β	100,0 %
činž	denar	107 m 8 β	43,3 %
	žito	50 m 60 β	20,4 %
	<i>pšenica</i>	<i>41 m 140 β</i>	<i>17,0 %</i>
	<i>oves</i>	<i>8 m 80 β</i>	<i>3,4 %</i>
	vino	14 m 40 β	5,8 %
mala pravda		14 m 92 β	5,9 %
desetina	žito	37 m 150 β	15,3 %
	<i>pšenica</i>	<i>29 m 34 β</i>	<i>11,8 %</i>
	<i>rž</i>	<i>6 m 132 β</i>	<i>2,7 %</i>
	<i>proso</i>	<i>72 β</i>	<i>0,2 %</i>
	<i>oves</i>	<i>1 m 27 β</i>	<i>0,5 %</i>
	<i>sirek</i>	<i>45 β</i>	<i>0,1 %</i>
	bob	1 m 22 β	0,5 %
	vino	21 m 140 β	8,8 %
IZDATKI		102 m 125 β	100,0 %
grajska straža		80 m	77,8 %
vzdrževanje		20 m 112 β	20,2 %
izguba		2 m 13 β	2,0 %
SALDO (dolg oskrbnika deželnemu knezu)		145 m 67 β	

Tab. 6. Prihodki in izdatki gospostva Završje v letih 1437–39

urad	prihodki	izdatki	dohodki
lj. vicedomski urad	1.488	770,5	717,5
Ig	163	(1)	162
Goričane	129	94	35
Kranj	179,5	41,5	138
Kamnik Stari grad	216,5	78	138,5
Kamnik deželsko sod.	460	60	400
Gamberk	230	117	113
Višnja Gora	305	75,5	229,5

Novo mesto	184	6	178
Kostanjevica urbar	281,5	210,5	71
Kostanjevica dež. sod.	100	17	83
Raka	75,5	46,5	29
Vivodina	68,5	23	45,5
Štatenberk	188,5	18	170,5
Hošperk	250	10	240
Postojna	900	333	567
Vipava	472	176	296
Pazin	452	130,5	321,5
Vranja	46,5	33	13,5
Završje	123,5	51,5	72
Trst	117,5	75	42,5
SKUPAJ	6430,5	2367,5	4063

Tab. 7. Prihodki in izdatki kranjskih deželnoknežjih uradov (v m.β) 1437-1438

Povzetek

Leta 1435 je potekla zastava zemljiških gospostev, ki sta jih avstrijska vojvoda Leopold in Ernest februarja in marca 1407 prepustila Reinprechtu II. Walseeskemu kot odškodnino za dolg v višini 32.000 dukatov, med njimi tudi precejšen del centralne Istre obsegajoča Pazinska grofija, ki so jo Habsburžani prejeli leta 1374 z dedovanjem po istrski veji goriških grofov. Prav iz začetka tega obdobja, iz leta 1439 se je ohranila knjiga letnih obračunov habsburških zemljiških gospostev, katere obračuni za gospostva Pazin, Vranja in Završje predstavljajo najstarejši administrativni vir za to ozemlje in nudijo vpogled v upravo in poslovanje z zemljiško posestjo.

Gospodarski potencial habsburške komorne posesti v Pazinski grofiji, kot jo dokumentirajo obračuni s konca tridesetih let 15. stoletja, je temeljil predvsem na kmetijski proizvodnji. Med prihodki gospostva so imeli največji pomen vino, žito (predvsem pšenica, rž in oves), drobnica in sir.

Celotni letni prihodki habsburške komorne posesti v Istri v letih 1437-1438, so znašali 620 mark 38 soldov, od tega je odpadlo na pazinsko gospostvo 451 m 154 β, na završko 123 m 96 β in na vranjsko 46 m 108 β. Temu nasproti obračuni postavljajo letne izdatke – ki se nanašajo predvsem na plače uradnikov in gradbeno-vzdrževalna dela – v skupni višini 215 m 6 β; od tega v pazinskem gospostvu 130 m 111 β, v Vranji 32 m 153 β in v Završju 51 m 62 β.

Bilanca obravnavanih obračunov kaže okvirni letni dohodek okoli 400 mark beneških soldov, ki so ga Habsburžanom prinašala istrska komorna gospostva, kar – za primerjavo – ustreza približno 10% deležu celotnega habsburškega komornega dohodka na Kranjskem in v Istri.

Habsburški nasljedni posjedi u unutrašnjosti Istre u svjetlu obračuna iz 1439.

Sažetak

Godine 1435. isteklo je vrijeme zaloga zemljišnih posjeda koje su austrijski vojvode Leopold i Ernest u veljači i ožujku 1407. prepustili Reinprechtu II. Walseeju kao odštetu za dug u visini od 32000 dukata. Među tim posjedima bio je i velik dio središnje Istre koji je obuhvaćala Pazinska knežija, koju su Habsburgovci naslijedili 1374. od istarske grane Goričkih grofova. Upravo iz početka toga razdoblja, iz 1439., sačuvana je knjiga godišnjih obračuna habsburških zemljišnih posjeda, u kojoj obračuni za gospoštije Pazin, Vranja i Završje predstavljaju najstariji administrativni izvor za to ozemlje i nude pogled u upravu i rad zemljišnoga posjeda.

Gospodarski se potencijal habsburškoga komornog posjeda u Pazinskoj knežiji, kako ga dokumentiraju obračuni s kraja tridesetih godina 15. stoljeća, temeljio prvenstveno na poljoprivrednoj proizvodnji. Među prihodima su najveći značaj imali vino, žito (prije svega pšenica, raž i zob), sitna stoka i sir.

Cjelokupni godišnji prihodi habsburškoga komornog posjeda u Istri 1437. – 1438. iznosili su 620 maraka i 38 solada, od čega je na pazinsku gospoštiju otpadalo 451 m i 154 β , na završku 123 m i 96 β , a na vranjsku 46 m i 108 β . Obračuni tome suprotstavljaju godišnje izdatke – koji se prvenstveno odnose na plaće službenika te radove oko gradnji i održavanja – u ukupnoj visini od 215 m i 6 β ; od toga u pazinskoj gospoštiji 130 m i 111 β , završkoj 51 m i 62 β te vranjskoj 32 m i 153 β . Bilanca obrađenih obračuna pokazuje okvirni godišnji prihod od oko 400 maraka mletačkih solada koji su Habsburgovcima donosile istarske komorne gospoštije, što odgovara približno desetpostotnom udjelu u cjelokupnom habsburškom komornom prihodu u Kranjskoj i Istri.

I possedimenti ereditari asburgici nell'entroterra istriano alla luce del calcolo dei redditi del 1439

Riassunto

Nel 1435 termina il periodo per il quale i duchi austriaci Leopoldo ed Ernesto, nel febbraio e marzo del 1407, avevano ceduto in pegno a Reinprecht II di Walsee dei possedimenti terrieri come indennità per un debito di 32000 ducati. Tra questi possedimenti si trovava anche una vasta proprietà nell'Istria centrale, la Contea di Pisino, che gli Asburgo avevano ereditato nel 1374 dal ramo istriano dei conti di Gorizia. Ed è proprio all'inizio di questo periodo, nel 1439, che risale il libro contenente le entrate annuali derivate dei possedimenti terrieri asburgici, tra questi i resoconti per le signorie di Pisino, Vrana e Piemonte rappresentano la più vecchia fonte amministrativa per questo territorio e offrono una visione dell'amministrazione e dell'attività del possedimento terriero.

Il potenziale economico del possedimento camerale asburgico della Contea di Pisino, come documentato delle entrate degli anni trenta del XV secolo, si basava innanzitutto sulla produzione agricola. Di maggiore importanza per il ricavato erano il vino, il grano (soprattutto frumento, segale e avena), il piccolo bestiame e il formaggio.

Nel 1437-1438 il reddito annuale complessivo del possedimento camerale asburgico in Istria ammontava a 620 marchi e 38 soldi, di cui alla signoria di Pisino spettavano 451 m e 154 β , a quella di Piemonte 123 m e 96 β , e a quella di Vragna 46 m e 108 β . A queste entrate vengono confrontate le spese annuali – che si riferiscono principalmente ai salari dei funzionari e ai lavori di costruzione e manutenzione – per l'ammonto totale di 215 m e 6 β ; di cui nella signoria di Pisino 130 m e 111 β , di Piemonte 51 m e 62 β e in quella di Vragna 32 m e 153 β .

Il bilancio dei redditi preso in esame indica un reddito annuale complessivo di circa 400 marchi di soldi veneziani che le signorie camerali istriane fruttavano agli Asburgo, che rappresenta all'incirca il dieci per cento del reddito camerale asburgico totale della Carniola e dell'Istria.

Habsburg possessions in inner Istria in light of audits from 1439

Summary

In 1435 the pledge expired on possessions that the Austrian dukes Leopold and Ernst made to Reinprecht II Walsee in February and March of 1407 as compensation for a debt valued at 32000 ducats. Among these possessions was a larger part of central Istria which included the County of Pazin that the Habsburgs inherited in 1364 from the Istrian branch of the Counts of Görz. A book of yearly audits of Habsburg possessions is preserved dating back to precisely that period. The audits of the estates of Pazin, Završje and Vranja represent the oldest administrative source for that territory and provide valuable information on the administration and economy of these estates.

The economic potential of the Habsburg royal domain in the County of Pazin, as evidenced by the audits from the end of the third decade of the fifteenth century, was based primarily on agriculture. Chief among the sources of income were wine, grain (wheat, rye and oat), small cattle and cheese.

The total income from the Habsburg royal domain in Istria in 1437 and 1348 amounted to 630 marks and 38 *solidi*, of which the County of Pazin's share was 451 marks and 154 *solidi*, Završje's was 123 marks and 96 *solidi* and Vranja's was 46 marks and 108 *solidi*. The audits contrast this with yearly expenditures – primarily officials' salaries, construction and maintenance – valued at 215 marks and 6 *solidi*, of which 130 marks and 111 *solidi* were spent in the County of Pazin, 51 marks and 62 *solidi* in Završje and 32 marks and 153 *solidi* in Vranja.

The analyzed audits show reveal that the royal domain in Istria contributed an average income of about 400 marks of Venetian *solidi* to the Habsburgs which corresponds to about ten percent of the sum total of income derived from the royal domain in Crain and Istria.